

РЕЦЕНЗІЇ

Олег КОЦАРЕВ

ШЕСТИТОМНИЙ УРОК ДОБРОЗИЧЛИВОЇ МУДРОСТІ

Вихід у світ шеститомного зібрання творів Мирослава Мариновича, вченого і публіциста, мислителя й оглядача, проректора Українського Католицького Університету, президента ПЕН-клубу, навряд чи буде належним чином поцінований та помічений в українському інформаційному просторі. Прикро, але сумніватися в цьому майже не доводиться. А між тим, цей автор порушує чимало важливих для життя сучасної людини питань, як тактичних, так і стратегічних, як локальних, так і глобальних. І не просто порушує, а й пропонує на них свої відповіді, зовсім не категоричні, проте оригінальні, варті нашої уваги.

1.

Основна, засаднича риса всього доробку Мариновича, зібраного в цьому виданні, – пошук доброти і толерантності, прагнення зрозуміти іншу точку зору або примиритися з її існуванням. Цим просякнuto всі есеї, публіцистичні роздуми, наукові праці, лекції, рецензії та інші твори. Достатньо навести такий приклад: у текстах, присвячених церковному життю, Мирослав Маринович цілком миролюбно висловлюється на адресу Української православної церкви Московського патріархату. Тобто не уникає розмови про загальновідому політичну і культурну специфіку діяльності конфесії, але й не демонізує її, шукає конструктивні моменти, потенційні точки дотику з іншими церквами.

Інший «кит» шеститомника – масштабність бачення. А точніше, вміння керувати цим масштабом. У якийсь момент Маринович здатний розглянути те чи інше питання у загальносвітовому контексті, на історичному тлі і т.п., а потім різко повернутися до національної, ре-

гіональної перспективи чи виміру одного населеного пункту або, там, де йдеться про його досвід ув'язнення за радянських часів, окремої камери в «одному окремо взятому» таборі. Уникаючи таким чином одночасно двох «провінціалістських» небезпек – локальної зашореності та порожнього псевдоглобалізму.

І, звичайно, розкутість думки, внутрішня свобода. Мирослав Маринович легко охоплює різні тематичні площини, експериментує, філософствує у різних напрямках, не боїться гострих кутів. Хоча при тому доволі органічно зберігає відданість християнським, греко-католицьким підвалинам свого світогляду. Не соромиться про це говорити і не займається надмірною, нав'язливою його рекламою. Зрештою, спокійно розповідає і про власний шлях до віри, дивакуватий і симпатичний.

Як часто трапляється, що нашим есеїстам-колу́ністам-публіцистам, хай талановитим, цікавим, розумним, дотепним, оцих «трьох китів» просто катастрофічно бракує! Повага (і до себе, й до інших), доброта, розмах, масштаб, свобода на тлі твердості переконань – те, чого варто повчитись у Мариновича і тим, хто пише, й тим, хто читає. Те, що варто культивувати на противагу зашореним і хамським пострадянським традиціям.

2.

А тепер – трохи про тематичні блоки й домінанти зібрання творів Мирослава Мариновича. Одну з головних я би назвав «церковно-філософською», хоча, ясна річ, таке означення виглядає дещо туманно. Церковні питання, віра, добро і зло, історіософія, теологія – все це йде в Мариновича пліч-о-пліч. Воно ж показує, що автор не боїться не надто популярних, а zarazом неприємно заполітизованих тем. Для когось, наприклад, роздуми про те, як мають духовно розвиватися священики, аби «підтягнути» за собою й громаду, можуть видатися зовсім маргінальними. Однак Маринович має тут свій резон – пошук удосконалення людини є важливим мотивом його творчості, хоча ніяких урочистих ілюзій абсолютної досконалості він, здається, не має.

Маринович критикує споживацькі цінності сучасного західного світу, його духовний занепад. Але робить це не з позицій фундаменталістських чи оборонно-ізоляціоністських. Певною мірою засуджує він і нинішню ситуацію конфліктного розколу українського православ'я.

Цікаво, яку перспективу зміни наявного стану речей бачить Мирослав Маринович? На його думку, видається, найкращим і цілком імовірним розвитком подій було би поступове примирення й «притирання одне до одного» різних українських церков, а відтак примноження духовних традицій Київської церкви. До цього процесу він долучає і Греко-Католицьку Церкву, адже вона теж несе в собі спадок київського відгалуження візантійського християнства. Не в перемозі, приміром, константинопольської орієнтації над московською бачить Маринович перспективу, а в мирному і плідному співіснуванні носіїв таких орієнтацій. Тут з'являється й нова амбітна ідея проректора УКУ: примирення церков в Україні, їхній дружний розквіт міг би стати каталізатором посилення загального зближення церковного Сходу і Заходу. Питання реалістичності такої концепції, звісно, існує. Навряд чи на нього ближчим часом можна отримати відповідь, але аж ніяк не заперечиш того, що вона є принаймні конструктивною.

Взагалі, Мирослав Маринович явно схильний вважати Україну таким краєм, якому важко розвиватись у силовому ключі. Постійне перебування у транзитному просторі, під дією дуже потужних зовнішніх впливів, на його думку, призводить до катастрофічних наслідків щоразу, коли Україна входить в активне протистояння. Вона неодмінно опиняється між молотом і ковалдом. Натомість позитивно і жваво розвивається в ті періоди, коли їй вдається бути територією синтезу Заходу і Сходу, транзиту, взаємообміну, а не протистояння. За умови саме такого співіснування з іншими країнами й регіонами, гадає Маринович, наша країна зможе досягти успіху, поступу, стати тим наріжним каменем, котрий колись було відкинуто як щось несуттєве, а тепер він посяде належне йому важливе місце. Багато кому це, можливо, нагадає так звану «політику багатовекторності», що її у вульгарному і незграбному вигляді регулярно намагається втілювати наша влада. Чи не надто гучно звучать тут перспективи? Над цим має змогу поміркувати кожен читач. Але й без того ясно одне: у нинішньому стані Україні не світить нічого хорошого, якщо вона опиниться на передовій великих протистоянь, а заховатись у їхньому тилу елементарно не дозволить географічне розташування. І йдеться не обов'язково про безпосередньо військові конфлікти.

На цьому тлі особливо увиразнюється інша думка Мирослава Мариновича, а саме думка про неминучість своєрідного «перереформатуван-

ня» способу життя людства. Унезалеження духовного від фізичного, така собі нова реальність, нове бачення людини і суспільства виглядає в Мариновича як наслідок чогось на зразок м'якого Апокаліпсису. Головним його симптомом автор вбачає глибоку всеохопну кризу сьогоднішнього людства, а вона, мовляв, неодмінно призведе до зміни формацій. На підтвердження деяких аспектів такої думки Мирослав Маринович наводить навіть таблиці, котрі засвідчують невинне зростання питомої долі нематеріальних форм діяльності людини. Багато в чому творчість Мариновича можна потрактувати як непрямий заклик сприяти такій трансформації шляхом духовного вдосконалення і розвитку кожної людини, шляхом порозуміння, пробачення і намагання щоразу робити вибір на користь добра.

Вся ця «футурологія», звичайно, вельми дискусійна, проте, повторюся, втішний уже сам факт, що бодай хтось у нас над цими питаннями замислюється і творить самодостатню творчу думку без гучних фанфар, а не навпаки, як воно часто в нас буває.

Регулярно Маринович приділяє увагу питанням міжнаціональних взаємин, зокрема, таким непростим і багатим на цілі грона кривавих історичних мозолів, як українсько-російські, українсько-єврейські, українсько-польські. І знову закликає до взаємної поваги, терпимості, співчуття. Актуалізує історичну та культурну пам'ять, ґрунтовану на різних ідентичностях. Сказати, що це важливо в країні, де наростає радикалізм окремих груп і байдужість більшості населення – значить нічого не сказати. То замовчування, то роз'ятрювання складних тем ідентичності на тлі різкого матеріального зубожіння та інших проявів «покращення життя вже сьогодні» в останні пару років несуть нам дуже серйозні загрози. Мирослав Маринович у цьому сенсі подає чітке застереження і показує приклад хоча б індивідуального протистояння неприємним тенденціям.

3.

Томи «Вибраного» Мариновича, звичайно, нерівні. Тематикою, жанрами, потенційною аудиторією і суто текстуальною досконалістю. Умовно найсильнішим особисто я би назвав шостий том. Його б я вибрав з усіх шістьох, наприклад, щоб узяти в далеку подорож чи ще кудись. Він же має й найефектнішу назву: «Українська ідея і християнство, або Коли гарцюють кольорові коні Апокаліпсису» (образ цих

коней, що натхненно гарцюють, трапляється вам на Мариновичевих сторінках іще не раз, і, певно ж, це не просто так). Власне, це філософська праця, присвячена духовному саморозвитку людини, руху до взаєморозуміння різних християнських церков світу, перспективам України стати «містком» братання не лише місцевих конфесій, а й церков Сходу і Заходу в їхньому природному, хоч і приглумленому, прагненні взаємодоповнення.

З цього тому я би й радив починати знайомство з «Вибраним», відкинувши острах виявити нечемність до упорядника Люби Маринович, котра певно що мала свої міркування, розташовуючи томи в такому, а не іншому порядку. Саме шостий том найефектніший, найбільш монументально і масштабно демонструє силу і грацію думки автора.

Ширше тематичне охоплення має четвертий том – «Наукові праці». Твори різного ступеня аналітизму, згруповані у кілька розділів. «Суспільно-політичне життя» (де, зокрема, близько зустрічаємося з ключовою для Мариновича постаттю митрополита Шептицького), «Права людини» (до цього питання автор повертається регулярно, не забуваючи про нього й у найдраматичніші та найбільш ентузіастичні моменти історії), «Міжнаціональні взаємини», «Культура й освіта» (надзвичайно «замислений» розділ, сповнений вільного польоту думки), «Релігія та Церква», «Спроба богословського аналізу». В останньому розділі – своєрідні та незвичні для багатьох читачів роздуми про можливість духовного єднання юдеїв та християн.

Третій том, «Публіцистику», можна сприймати таким собі тематично сортованим літописом нашого життя останніх десь так двадцяти років. Невеличкі різножанрові тексти показують в авторі уважного спостерігача, здатного робити свої висновки, погідного, але й вельми індивідуалістичного, непокірного. Ось він спокійно по свіжих слідах дає свої оцінки позитивним і негативним подіям Помаранчевої революції та відразу після неї, не вдаючись ані до нестримних овацій, ані до невинуватого злостивого знущання. А ось уже відкритим листом відмовляється від перспективи отримання нагороди «Герой України». 1995 року дає доволі нищівну характеристику новому Патріарху УПЦ КП Філарету, а разом з тим робить більш ніж влучний прогноз про те, що Філаретові судилося стати однією з помітних і ключових постатей українського православ'я. Або розмірковує над особливостями та потребами української журналістики: «Нам усім конче потрібна демі-

літаризація слова (...) тим більше, що повага і критика зовсім не включають одна одну».

Том другий має назву «Постаті друзів. Дрогобицькі репортажі. Дорожні замальовки». Інтерв'ю з цікавими людьми, некрологи, портретні нариси, репортажі, написані для місцевої преси, дорожні замальовки тощо. Тут Мирослав Маринович показує себе вправним стилістом, автором, який добре вміє висловити свою думку, висловити її серйозно або весело, з іронією, але не злостиво. Надає він і чимало важливої біографічної інформації про своїх героїв. Низка текстів, особливо у розділі репортажів, виглядає не аж такою необхідною. Приміром, невеличка статейка про потенційні колізії у відносинах між новопризначеним представником Президента в цьому місті і міською громадою та керівниками місцевої влади Дрогобича у 1992 році. Матеріал містить зовсім небагато конкретного фактажу, і важко уявити, в кого він міг би викликати інтерес. Хіба що в тих, кому з дослідницькою метою треба буде чітко зафіксувати кожен без винятку допис Мирослава Мариновича.

Подекуди такі або подібні закиди можна зробити й на адресу п'ятого тому – «Передмови та рецензії. Виступи й інтерв'ю». Зрештою, сама природа жанру передмови в багатьох випадках визначає несамоодатність цього тексту, неможливість уповні його сприйняти без прочитання самого видання. Явно не найсильнішим твором Мирослава Мариновича варто назвати, наприклад, рецензію на фотовиставку Ольги Босак із доволі абстрактною назвою «Щирість і відкритий погляд на світ» і не менш абстрактним змістом, котрий дає уявлення про що завгодно, тільки не про виставку. Натомість дуже цікаві виступи Мариновича на різноманітних заходах, від мітингів до конференцій, їх варто перечитати всім, хто втомився від «харизматичного» стилю виступів і промов, котрий сьогодні якісно домінує на будь-яких подіях (кількісно на них переважає ще більш виснажливе нерозбірливе совкове мимрення). Так от, виступи Мирослава Мариновича не харизматичні, а діалогічні, це виступи не людини, яка хоче загіпнотизувати читача, а людини, яка прагне бути почутою. Погодьтеся, різниця є.

I, нарешті, перший том. «Автобіографічні та ранні твори. Листи». Ця книга більшою мірою стосується дисидентської молодості Мирослава Мариновича. З різних її текстів тут можна дізнатися чимало цікавих подробиць про причини й обставини приходу Мариновича

до дисидентського руху, перебування в ув'язненні та заслання тощо. Зрештою, і про саму історію антитоталітарного опору. Та найяскравіше ілюструє цю тематику невеличка добірка анекдотів (у первісному значенні цього слова) під назвою «Деякі кумедні історії». Історії справді кумедні, але zarazом і жаскуваті, бо розгорталися вони на тлі протистояння людини і системи. Чого вартий, приміром, випадок, коли Мирослав Маринович в ув'язненні з доброго дива вирішив порухувати тривалість життя Володимира Леніна за місячним юдейським календарем. Результат вийшов одночасно смішний і моторошний – вождь світового пролетаріату помер на 666-му місяці життя за місячним календарем. Показова й історія про те, як у таборі на Свят-Вечір Маринович вирішив проспівати колядку під вікном приміщення, де утримувались його друзі, Євген Сверстюк і Євген Пронюк, аби звеселити їх. На словах «Ой ти Царю, Царю, Небесний Владарю...» його обірвав черговий, а потім ще й написав табірному начальству рапорт про інцидент із наступним вердиктом: «Маринович пел монархические песни».

У цьому ж томі можна прочитати таку річ, як цікавий триптих «Спокутування комунізму». Одна з його важливих тез – співвідповідальність усіх за служіння тоталітарній системі. Також Маринович закликає до синтезу національної, демократичної та соціальної ідей, бо їхнє протиставлення щоразу руйнувало країну. Від першого тому чітким пунктиром пролягають свідчення уваги та поваги Мариновича до філософа минулого століття Миколи Шлемкевича, котрого ми сьогодні насправді дуже потребуємо. Тут і в «Україні на полях Святого Письма», і в інших текстах спостерігаємо зародження переконання автора в миролюбній місії України.

До речі, про миролюбність. Наскрізним мотивом чи не всієї творчості Мирослава Мариновича, вміщеної в описуваному шеститомнику, є ідея максимального зближення, порозуміння різних регіонів України – і при цьому збереження їхніх культурних особливостей, самотності. Мабуть, варто говорити про близькість Мариновича до позицій В'ячеслава Чорновола, котрий на початку дев'яностих років ХХ століття обстоював федеративну перспективу нашої держави. Кримська «холодна війна» 1992-1995 років, події 2004 року і після нього великою мірою відсунули ці ідеї на задній план, демонізували їх, пов'язали в масовій свідомості з небезпекою громадянського протистояння. Втім,

зважаючи на розмаїтість нашої країни, не можна виключати, що до федеративних ідей ще можуть колись повернутися.

Якщо раніше я підкреслював уміння Мирослава Мариновича майстерно змінювати фокус, масштаб бачення, від регіонального до глобального і назад, то у внутрішньоукраїнській міжрегіональній тематиці він постає дуже виразно галицьким автором. Таким, що час од часу дещо схематично уявляє й описує інші регіони. Зокрема, абсолютизує лінію напруги «Захід – Схід» або, як і чимало галичан, далеко не відразу приходить, наприклад, до розрізнення (насправді вельми концептуального!) Сходу і Центру нашої країни.

***

«Вибране» Мирослава Мариновича чи не найбільше з усіх вітчизняних видань за останній час спонукає читача замислитися над собою і довколишнім світом, стає потужним інтелектуальним викликом. Йдеться про силу і спритність думки, яка вміє бути абстрагованою, самокритичною, діалогічною. Про наявність чітко й недвозначно артикульованої власної позиції, власного розуміння перспектив (!). Маринович не боїться видатися наївним, романтичним, зрештою, він не боїться просто помилятися у чомусь, а це є дуже непересічними характеристиками для нашого «підліткового суспільства». Мариновичів шеститомник вільний як від поверхневої модної спекулятивності значної частини нашої «неформальної» й «прогресивної» есеїстики, публіцистики, так і від формалізованої бездонної порожнечі офіційної науки. Ця книжка надзвичайно світла, позитивна, сповнена терпіння, поваги й оптимізму.

І, зрештою, не щодня (та й не щороку) в нас з'являються друком такі об'єми, різноманітні за тематикою та інформативні видання.